

Egy csendes esemény kihangosítása

Egy-egy bibliográfiai munka megjelenése – természetéből, jellegéből adódóan – ritkán tartozik az ünnepek közé, eredményeit, még ha kimagaslóak is, a zajgással, tapssal, vivátokkal kísért események közé aligha számíthatjuk. Ne tévesszen ez meg becsületet illetően – a szellemi munkának ezt a nemét ugyanis inkább a szerénység és az alaposág jellemzi, mintsem a szerzők magakelletése vagy mások által való megünneplése. Jó okunk van rá azonban most, hogy a magunk módján ez esetben figyelmet és reflektorfényt kérjünk – egy nagyszabású sajtó-bibliográfiai vállalkozás ért ugyanis a közelmúltban a végpontjához. Az elmúlt év végén megjelent Lakatos Éva Magyar irodalmi folyóiratok című kiadványsorozatában a lezáró jellegű utolsó kötet (a Vagyunk-tól a Zsombolyai Közlöny-ig terjedő, befejező alfabetikus egység), vagyis kézbe vehetjük immár az 1972-ben útjára indított bibliográfiai opus magnumot a maga teljességében. A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában – a közreadó intézmény más bibliográfiai sorozataival párhuzamosan – napvilágot látott kiadvány roppant gazdag és kitartó munka eredménye; az ilyen vagy ehhez hasonló művek tető alá hozása jószerivel nem is egyetlen emberre, inkább csoportra, munkaközösségre szabott feladat szokott lenni. Ám úgy tűnik, hogy a szorgalom, a kitartás mellett a vállalkozást a szerencse csillaga is kísérte – közel három évtizeden át. Változhatott a felelős kiadó többször (a PIM mindenkori főigazgatója), a munka lektora (jó ideig Fenyő István, majd ő és Beliczay Angéla végezte ezt a munkát, az utolsó köteteken azonban már nem szerepel lektor), némiképp a külleme, kivitele is, sőt a kiadás anyagi alapjait is a költségvetési forrás mellett egyre inkább pályázati, az antikváriumok szponzorálását jelentő támogatásokból lehetett csak biztosítani, ám maga a szerző és a hírlap-bibliográfia lényegi koncepciója végig azonos maradt létrehozójának makacs célratoré, kitartása eredményeként.

Már egy szikár és a tartalom mennyiségi, időbeli adatait felsorakoztató szemle is sejtetheti, hogy Lakatos Éva milyen nagyszabású feladatot végzett el. A betűrendes szakaszokat adó részkiadványok sora a számozás szerint 35 „füzetben”, valójában – az összevonások eredményeként – 14 (egyre vaskosabb) kötetben jelent meg – s ez együttesen, a folyamatos lapszámozással egy 3705 oldalas művet tesz ki. Benne több mint 4600 folyóirat-tétellel, a periodikák minuciózus, gondos, elemző leírásával és analitikus adattárával. Gyűjtőkora az időben az első irodalmi lap, a Magyar Musa megjelenésétől (1786–) az 1944-ben indult orgánumokig tart (az 1945 előtt indult, de tovább élő lapok esetén természetesen megadva a teljes, későbbi folyamokra vonatkozó információkat is), formai tekintetben szerepel benne valamennyi, a napilapoknál ritkább, az évkönyveknél, évlapoknál, naptáraknál sűrűbb megjelenésű időszak kiadvány. Igen lényeges, hogy az „irodalmi lap” fogalmát Lakatos Éva igen szélesen értelmezi, vagyis a szűkebben vett irodalmi,

irodalomtörténeti lapok mellett szerepelteti mindazokat a politikai, művészeti, tudományos, kulturális periodikákat, sőt azokat az élclapokat, alkalmi kiadványokat is, amelyeknek akár szerzőik, szellemi profiljuk révén, akár a közlemények jellegéből adódóan az irodalmisághoz több-kevesebb kapcsolatuk van, illetőleg ehhez adalékuul szolgálhatnak. A mű természetesen hungarica-bibliográfia is – az országhatároktól független a lap „magyar” jellegének azonosítása. A kiadvány eredeti célja elsősorban az volt, hogy a bibliográfiai sorozat a beszerzést, az állomány gyarapítását, a hiányok pótlását segítse és az irodalmi lapok belső feltárását végezze el, az első füzetek megjelenése után azonban a szerző engedett a visszajelzéseknek, kihívásoknak, és vállalkozott a címek körének fokozatos bővítésére – egyre több vidéki napilapot, a rokonterületek folyóiratait is gyűjtési körébe vonva, és a leírások körébe vont vagy az annotációkban megjelenített adatokat is egyre részletesebben adta meg.

Lakatos Éva munkájának legfőbb értéke azoknak az adatcsoportoknak a részletességében, pontosságában és lehető teljességében áll, amelyeket a hagyományos sajtóbibliográfiák nem vagy csak ritka esetekben tartalmaznak. Nem elégedve meg a fő adatok (cím, alcím, megjelenési hely, felelős szerkesztő) leíró azonosításával, igen nagy gonddal tárja fel a lapok változékony elő- és utóéletét, fő és melléklapjainak viszonyát, társ- és testvérkiadványait, nemcsak az évfolyamok számait, de a folyamatos lapszámozás esetén a megjelent oldalszámok adatait is közli, felveszi (ha ez azonosítható) a borítólapok grafikai tervezőit, regisztrálja a mellékletek (pl. kotta- vagy térképmellékletek), a táblák számát. Sajtó- és könyvtörténeti kutatások ösvényeire nyit – egyebek között – azzal, hogy a borítólapokon megjelenő vagy egyebütt fellelhető előfizetési felhívásokat, a lapkiadó könyvjegyzékeit is jelzi.

Az irodalomkutatók – nemcsak a sajtótörténészek, hanem mások is: jelesül a monográfusok, a kritikai kiadások szerkesztői, gondozói – a leghatalmasabb segítséget az évfolyamonként (kevésbé jelentős lapok esetén két-három évfolyam öszszefonásával) szerepeltetett szerzői névsorok révén kapják. Bár az egész mű evidensen autopsziára épül – a folyóiratszámok kézbevételeivel, elemző vizsgálatával végzett munka sok-sok nyomával –, ezek a szerzői listák, amelyekben az irodalmi lexikonokban szereplő vagy az orgánumban folyamatosan publikáló írók, költők, publicisták sorakoznak betűrendben, csakis ezzel a fáradságos jegyzetelő, annotáló módszerrel készülhettek.

Ha már itt tartunk, fel kell tenni a kérdést: tényleg teljessé vált-e az utolsó betűrendes kötettel „a Lakatos”? Nem siítettük-e el a hírverést? Az 1972-es előszó még (a fent jelzett szerzői adatsorokat együttesen kamatoztathatóvá tevő) névmutatót, a magyar irodalmi periodikák helyszíntérképét, időrendjét kutathatóvá tevő földrajzi és kronológiai indexeket is ígért, a kötetek sorát lezáró utószó viszont úgy fogalmaz („önálló kiadványba” kívánkoznak – olvashatjuk), hogy abból (igaz, borítólátóan) az sejthető: épp e visszakereső apparátusok létrehozásának még bizonytalanok a feltételei. Aligha tartható kiadói (?) álláspont lenne ez: a leíró, elemző részbe fektetett több évtizedes munka eredménye maradna így csonkán, torzóban annak dacára, hogy az alapkötetek napvilágot láttak már. Sőt, azt is lehetne mondani, hogy indexek nélkül olyan maradna ez a nagy mű, mintha egy értékes kincsek kiaknázását szolgáló bányafeltárást csillék, liftek, transzportörök nélkül akarna valaki működtetni...

Egyéni teljesítményt, ugyanakkor egy műhelymunka produktumát méltatjuk: úgy tűnik, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai sorozatai egymást kiegészítő, hiánypótló vállalkozásokként születnek és jelennek meg. A Lakatos-féle nagy sajtóbibliográfiát az ugyancsak sorozatosan megjelenő és vége felé közeledő irodalmi antológiák és gyűjtemények (Madár Lajos) bibliográfiája, az Est-lapok, a Magyar Nemzet irodalmi anyagainak repertorizált feltárásai (Pesty Ernő, illetve Kendéné Palágyi Erzsébet, majd Dékány Endre munkái), valamint egyes folyóiratok repertóriumai (Dokumentum, Munka, A Tett, A Ma, 2x2, Munkások Újsága, Arany Trombita, Magyar Írás, Gondolat, Diogenes, Független Szemle, Kék Madár, Élet és Literatúra, Muzarion) és személyi bibliográfiák (Krúdy Gyula, Radnóti Miklós, Németh László) egészítik ki.

A most reflektorfénybe állított irodalmi sajtóbibliográfia a könyvtárak kollektívális együttműködésének is szép példája: a szerző a fővárosi nagykönyvtárak hír- lap- és folyóirat-állományának helyszíni vizsgálatát végezte el (az OSZK törzsanyagát kiegészítve az MTA, a FSZEK, az Egyetemi Könyvtár, a Ráday, az Országgyűlési, a Rabbiképző Intézet könyvtárának gyűjteményeivel), de kiegészítéseket kapott nagy vidéki egyetemi könyvtáraink munkatársaitól is (Debrecenből az Egyetemi Könyvtártól és Református Theológiai Akadémia könyvtárától, Szegedről az Egyetemi és a Somogyi-Könyvtártól). Ez utóbbiakból és a határon túli nagy magyar gyűjteményekből érkező „pótlások”, korrekciók, valamint az első füzetek „szűkebb” gyűjtőkörének kiegészítései alapján akár egy bővített, revideált kiadást, akár egy pótkötet megjelentetését sem érezzük – a már említett mutatókötettel együtt – túlzó óhajnak.

Azzal indítottunk: a felhangosított ünneplésnek szántuk ezt a szemlét. Egy nagyszabású, egyszemélyes bibliográfiai vállalkozás nyilvános dicséretének. A gépesített adatfeltárások személytelenségének korában hadd emeljünk ki még egy – látszólag mellékes – vonást: a mű némiképpen rejtelkedő személyességét. Minthogy ez nem ellentétes a pontossággal és objektivitással. Egy-egy annotációban, a fellelhető és verifikálható példányok hiánya vagy lappangása esetén Lakatos Éva több esetben is leírja ezt a megjegyzést: „nem láttam”. Ami nem csak szubjektív „kézjegy”, hanem az inverzére is mutat: arra, hogy valamennyi többit látta, kézbe vette, elemezte, feldolgozta. Csak a „negatívát” jelzi ilyen módon, a többi – eo ipso. Az ilyen személyes apróság is a munka etikájára, egy évtizedeken át végigvitt könyvészeti alkotás megbízható teljesítményére utal.

Fogarassy Miklós

Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*

Szögi László főigazgató úrtól, kedves kollégámtól kaptam azt a megtisztelő felkérést, hogy a mai ünnepi alkalommal az *Egyetemi Könyvtár Évkönyveinek* nem is az elmúlt esztendőben – miként ezt a meghívó jelzi –, hanem igazán frissen, az idén megjelent X. kötetét bemutassam. Megtisztelőnek érzem a felkérést, mert a kötet száma, a X. – függetlenül a palota átadásának évfordulójától – visszatekintésre késztet, és egyetlen kötet elemzésénél többre is alkalmat kínál, illetve kötelez.

A tudományos és szakkönyvtári ellátásban résztvevő könyvtárak, azok munkatársai a szorosan vett könyvtárosi, szakmai munkájukról vagy az egyes tudományterületeken végzett kutatásaikról, eredményeikről egyrészt a könyvtári szak-sajtóban, másrészt a könyvtárak gondozásában megjelenő önálló kiadványokban, illetve kiadványsorozatok egyes kötetekben adnak számot. A száz évnél hosszabb múltra visszatekintő *Magyar Könyvszemle* mellett publikációs lehetőséget kínált és kínál a *Könyvtári Figyelő* és a *Könyv, könyvtár, könyvtáros* (korábban *Könyvtáros*) folyóirat is. A nagy múltú tudományos könyvtárak egy része azonban önmaga is arra törekedett, törekszik, hogy a gyűjteményeit részben vagy egészben bemutató ismertetések, munkatársainak rövidebb lélegzetű tanulmányait saját kiadású, egyes tartalmú kötetekben is közreadja. Ezért jelentek, jelennek meg a könyvtári évkönyvek, amelyek ugyan nevükkel az évenkénti periodicitást ígérik az olvasóknak, a valóságban azonban ennél általában nagyobb időközökben látnak napvilágot.

Így van ez az Egyetemi Könyvtár esetében is, amelynek évkönyvei sorozatában az első kötet címdalán az 1962. év szerepel, bár az előszót az intézmény akkori igazgatója, Mátrai László 1961 októberében írta. Az Egyetemi Könyvtár akkor már az egyetemi oktatás számára szakk bibliográfiái, valamint rövidebb-hosszabb terjedelmű, a *budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai* címet viselő, 17 önálló füzetből, kötetből álló sorozatot jelentetett meg. Az *Évkönyv* előszava és a kötet tanulmányai nem szólnak arról, hogy az új, gyűjteményes köteteket milyen gyakorisággal tervezték közreadni. Az egykori és a közelmúltban újraélesztett gyakorlat a kétévenkénti megjelentetés lett.

Az *Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* kötetek 1962-től a páros számú esztendőkből, folyamatosan hat alkalommal láttak napvilágot. Az 1972-ben közreadott VI. kötetet csak 1997-ben követte újabb. Ekkor az *Évkönyvet* Szögi László főigazgató főszerkesztőként a korábbiaknál nagyobb terjedelmű, kettős kötettel, a VII. és VIII. kötettel indította ismét útjára. A kiadványt 1999-ben a IX. majd most, 2001-ben a X. kötet követte.

* Az ELTE Egyetemi Könyvtára és Levéltára 2001. február 15-én a könyvtár szak-olvasóteremben ünnepi megemlékezést tartott Az egyetemi könyvtárpalota átadásának 125. évfordulója címmel. A rendezvény alkalmából került sor az ELTE Egyetemi Könyvtára és Levéltára 2000. évi kiadványainak bemutatására. Az *Egyetemi Könyvtár Évkönyvei X. kötet ismertetésére* Bak Borbála kapott felkérést. Az alábbi előadás szövege az ünnepi megemlékezésen hangzott el.

Az *Évkönyv* első kötete előszavának megírása és a X. kötet megjelenése között negyven év telt el. Nem érzem azonban haszontalannak, ha röviden felelevenítünk néhány gondolatot Mátrai László előszavából, és ha néhány párhuzamot vonunk az egykori kötetek és az 1997 óta megjelentek között. Érdeemes megtennünk ezt akkor is, ha talán az első pillanatban úgy tűnik, az utóbbi évtized radikális változásai után nem túl sok tanulság várható az összehasonlítástól. A mai könyvtári gondokkal szembesülve, a szinte naponként megújuló új terminológiát hallva magam is úgy gondoltam, „csak” történelem lehet az, amiről a 40 év előtti előszó és az első hat kötet szól. Fel kellett azonban ismernem, hogy egy olyan nagy múltú és nagyságát tekintve is jelentős gyűjtemény esetében, mint amilyen az Egyetemi Könyvtár is, sok esetben a felszín mögötti lényeges kérdések jelentős része – ha nem is valamennyi – napjainkban is szinte azonos a korábbiakkal. És látnom kellett azt is, hogy a kutatások bizonyos tematikai aránytalansága ellenére is az Egyetemi Könyvtár egykori munkatársai a mának is példát adó alaposággal, tisztelettel parancsoló felkészültséggel végezték napi könyvtárosi és kutató munkájukat, s öntötték formába tanulmányaikat.

Mátrai László az Egyetemi Könyvtárról szólva azt mint „hazánk legrégebbi tudományos nagykönyvtára”-t említi. Szögi László 1997-ben lényegében hasonló módon „a magyar nemzeti kulturális örökség egyik fontos intézményének” mondja az 1561-ben alapított gyűjteményt, „ahol nemzetközi mértékben is számottevő értékeket” őriznek. Az *évkönyv* X. kötete bevezetésében – a könyvtár jelenlegi helyzetéről szólva – ugyancsak ő jelzi azt aényt, hogy az ELTE könyvtári hálózata a társadalomtudományok egészének és az élettelen természettudományoknak tud szakirodalmi ellátottságot biztosítani.

Míg 1949 után a címfelvételel segítő új sokszorosítás, a katalógusok rendszerének kiépítése, az önálló tájékoztató szolgálat megszervezése jelentette a modernizálást, jelenleg a könyvtár új feladataként jelentkezik a negyven évvel ezelőtt természetesen ismeretlen, modern módszerek alkalmazása. Napjaink gyakorlatának csak örömmel üdvözölhető alapelve, hogy az új technika bevezetésére mindig csak olyan módon kerül sor, hogy a modernizálással azonos hangsúlyt kapjon, kaphasson a könyvtár hagyományos értékeinek őrzése, ápolása is.

A tudományok múltja szempontjából mind tartalmában, mind mennyiségében jelentős történeti jellegű anyag, a hagyományos értékeket képviselő dokumentumok gyakran nem könnyítik, hanem inkább nehezítik a modern módszerek alkalmazását. Azt azonban, hogy a nem egyszerű feladatok megoldására is van lehetőség, Farkas Gábornak az *évkönyvek* VII–VIII. kötetében az Antiquissima gyűjtemény számítógépes adatbázisban való feldolgozásáról szóló tanulmánya bizonyítja.

Az integrált számítógépes (Horizon) rendszer kiépítésének értékeiről a 2001-ben megjelent kötetben Petrovics Mária szól, aki az új feladatok emberi, kollegiális kapcsolatokat átalakító hatását jelzi. Az informatikusok és a könyvtárosok új szemléletű, közös munkája mellett külön értéknek minősíti, hogy „az integrált rendszer rákényszerítette az osztályvezetőket, hogy ne csak az osztályuk ügyrendjét ismerjék, ... hanem legyen rálátásuk” a könyvtári munka egész folyamatára.

Az integrált könyvtári rendszer bevezetése során felmerülő feladatokról szól az *Évkönyv* X. kötetében Varga Klára tanulmánya, amely talán az első pillanatban meglepő módon ugyancsak kapcsolódik a negyven évvel korábban, Mátrai László

által írt előszóhoz. Az ELTE könyvtárainak és a központi Egyetemi Könyvtárnak a kapcsolata az 1960-as években sem volt egyszerű. Mátrai László munkájuk eredményeként arról a kezdeményezésről ír, amely az egyetemi könyvtárhálózat módszertani gondozását oldotta meg. Az évek során, a létszámcsökkenések következtében a központ és a tanszéki könyvtárak közötti kapcsolatot biztosító ún. hálózati csoportot megszüntették. Hiánya az integrált rendszer bevezetése idején vált igazán egyértelművé. Varga Klára a tanulmányában arról számolhat be, hogy „szerencsére ez a gond megoldódni látszik”, az Informatikai Osztály létszáma ugyanis egy új munkatárssal bővült. Az új kolléga olyan munkakörben dolgozik, amely „hasonló a hálózati könyvtárosokéhoz”, de elsődleges feladata, természetesen a 2001. év követelményeinek megfelelően, az integrált könyvtári rendszer bevezetéséhez igényelt segítségnyújtás.

Az Évkönyv X. kötetének bevezetésében Szögi László áttekintést ad az ELTE könyvtári struktúrájáról. A könyvtárak helyzetét jellemző mutatók egyben jelzik az egyetem és a könyvtár, valamint a könyvtárak egymás közötti kapcsolatát is. 1962-ben Tóth András tárgyalt hasonló kérdéseket „Egyetemünk könyvtárhálózatának néhány problémája” című tanulmányában. Mindkét szerző hangsúlyozza, hogy az egyetemi könyvtári hálózat mennyire szervesen kapcsolódik az ELTE egészéhez. Ezt jelzi az a körülmény is, hogy az oktatásban bekövetkezett változások, az integráció következtében kialakított új intézményi felépítés olyan mértékben változtatta meg a könyvtárak jellemzőit, hogy a két tanulmány számadatai összehasonlíthatatlanná váltak. Két olyan részlete mégis van a beszámolóknak, amelyek lehetővé teszik a negyven év alatt megragadható „változatlanyságot”, „helyben járást”. Az egyik adat az egy könyvtárosra jutó könyvtári egység nagysága. 1961-ben Tóth András beszámolója szerint „az egy könyvtárosra eső kötet-szám (22.131) ... nem mondható katasztrofálisnak, azonban lehetőleg el kellene érni e mutatószám 15.000-re való leszorítását”. Szögi László ideálisnak a 10 000 egység/főt tekinti, és megállapítja, hogy „a legrosszabb az Egyetemi Könyvtár helyzete 25.694 egység/fő számával”. A számadatok – úgy gondolom – önmagukért beszélnek.

A másik kérdés a könyvek kölcsönzése, amelyről egybehangzó és „összehasonlítható” megállapítások szerepelnek a negyven évvel ezelőtti és a jelenlegi beszámolóban. Tóth András a tanszéki könyvtárakban a kölcsönzés területén mutatkozó szabálytalanságokat „önfegyelmi, de egyúttal fegyelmi kérdés”-nek tekinti, hiszen az oktatók olykor egyszerűen kiveszik a könyvtárakból a még leltározatlan a könyveket is. 2000-ben Szögi László arról számol be, hogy „fontos könyvek évekig, esetenként évtizedekig vannak oktatóknál, illetve kutatóknál”. Emellett a biztonság hiányát tartja jellemzőnek, valamint a központi és a kari könyvtárakban növekvő lopások számát.

Az Évkönyv kiadását Mátrai László 1962-ben azzal indokolta, hogy a gyűjteményes kötet lehetőséget teremt majd a „könyvtártani és a szaktudományos jellegű értekezések” megjelentetésére. A tudományos kutatás terén az Egyetemi Könyvtár munkatársai már korábban is jelentős eredményeket értek el, de tanulmányaikat főként szaklapokban közzölték.

Szögi László 1997-ben, az Évkönyv újraindításakor az önálló tudományos munka jelentőségét hangsúlyozta. A kiadvánnyal a kutatás során elért eredmények publikálására kívánt lehetőséget biztosítani a könyvtár idősebb és fiatalabb kutatóinak,

valamint esetenként az Egyetemi Levéltár és Múzeum munkatársainak és a könyvtár gyűjteményeit rendszeresen használó egyetemi professzoroknak.

Petrovics Mária figyelme az Évkönyv X. kötetében közölt tanulmánya tanúsága szerint arra is kiterjedt, hogy a tudományos kutatást végző könyvtáros munkáját nemcsak egy tudományos dolgozat vagy dolgozatok sora mutatja. A kutató munka a könyvtáros személyiségét is alakítja, és a könyvtári munkában szükséges változtatásokra is fogékonyabbá teszi. A szerző tapasztalata szerint ugyanis az a könyvtáros kolléga, aki kutatásokat végzett, munkája során „hamarabb érzékelte gyűjteménye adatbázisának szükségességét, mint az ezzel megbízott vezető, aki csak feladatot látott abban”.

Az 1962 és 1972 között megjelent hat kötet tanulmányait – egyetlen kötet, a IV. kivételével – négy nagyobb rovatba sorolták. A IV. kötetben öt rovatot alakítottak ki, bár valójában a már korábbi tematikai egységek részletezéséről volt csupán szó és nem újabb kérdéskör tanulmányainak közléséről.

A hat kötet közül az első öt mindegyikének első nagyobb egysége a könyvtárak módszertani kérdéseivel, a könyvtári munka elméleti, gyakorlati feladataival foglalkozott, meglehetősen bő, általában mintegy a kötetek harmadát kitevő terjedelemben. A katalógusok, a címléírás különböző kérdései, a leltározás, a könyvtári ügyvitel, a kölcsönzés egyaránt szerepeltek a tanulmányok témájaként.

Az évkönyvek második fejezetében, illetve a IV. kötetben a második és a harmadik fejezetben, a VI. kötetben pedig az elsőben az Egyetemi Könyvtár történetét, a könyvtár és az egyetem történetét, valamint könyvtár-, könyv- és sajtótörténeti témákat bemutató tanulmányok kerültek közlésre. Ebben a rovatban kapott helyet minden alkalommal az Egyetemi Könyvtár bibliográfiája, illetve ennek kiegészítése.

A következő rovat az Egyetemi Könyvtár kéziratai, gyűjteményei alapján egy-egy dokumentum, hagyaték, forrásegyüttes ismertetését, bemutatását tartalmazta „Az Egyetemi Könyvtár kézírataiból, ... állományából, ... Kézirattárából” címmel. A tanulmányok valójában történeti tárgyú feldolgozások voltak, amelyeknek a könyvtár saját anyaga képezte forrásbázisát. Mivel a terjedelmet erősen befolyásolta az ismertetett forrás, magának a rovat egészének terjedelme is igen eltérő módon alakult kötetenként.

Az évkönyvek utolsó részében kaptak helyet az „Egyéb tanulmányok”, illetve a IV. kötetben a „Filozófiai és történelmi tanulmányok” címmel összefoglalt értekezések. Rendszerint 4-5 tanulmány közlésére került sor, amelyek témája a történelem, a filozófia, a filológia, az irodalomtörténet, a jog, a művészettörténet, a névtan és a pszichológia kérdéseit ölelte fel. Jellemzőjük volt, hogy forrásaik nem korlátozódtak az Egyetemi Könyvtár gyűjteményeire.

A tanulmányok szerzőivel és a rovatokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a könyvtár egy munkatársának sem kellett egy-egy rovathoz kapcsolódnia. A könyvtári munka módszertanával, gyakorlatával foglalkozó könyvtárosok közül többen rendszerint az évkönyv egy-egy másik kötetében az Egyetemi Könyvtár történetéről írtak vagy ismertették az Egyetemi Könyvtár állományának valamelyik forrásegyüttesét, de jelentkezhettek az „Egyéb tanulmányok” szerzőiként is.

Az 1997 után megjelent kötetek belső tagolása, az összefoglaló címek változása jól megragadhatóvá teszi a tudományos kutatások területén bekövetkezett, valamint a jelenleg is folyamatban levő változásokat.

A kötetek első nagy fejezete „Az Egyetemi Könyvtár Gyűjteményeiből” címet kapta, ahol valamennyi Évkönyv két-két tanulmányt közöl. Ezek többsége a modern adathordozókkal foglalkozik: Szilvásy Judit a CD-ROM-okkal, Farkas Gábor a már említett számítógépes adatbázis kialakításával, Varga Klára két tanulmánya pedig a Horizon integrált könyvtári rendszer kérdéseivel. Knapp Éva alapvető segédeszközt, bibliográfiával kiegészített tudományos ismertetőt írt a Kézirat- és Régiségárról. Petrovics Máriának az Évkönyv X. kötetében közreadott, már többször idézett, szubjektív megközelítésű tanulmánya az Egyetemi Könyvtár könyvtárosaíról, olvasóiról szól.

Kötetenként eltérő terjedelemmel szerepel a Művelődéstörténet című fejezet. A heterogén tartalmú rovat tanulmányai foglalkoznak a könyv- és könyvtárkultúrával, a sajtótörténettel (Fabó Edit – háromszor), az orvoslástörténet forrásaival és historiográfiájával (Klimes Szmik Katalin), a jezsuita történetírással (Borián Elréd), az etruszokkal (Bakos József), várostörténettel (Izsépy Edit), a Budapesti Egyetemi Énekkarok (Kovács Mária) tevékenységével. A Művelődéstörténethez került a X. kötetben Vörös Géza tanulmánya. Korábban az Egyetemi Könyvtár történetével többen, többször is foglalkoztak. 1997 óta azonban ez az egyetlen könyvtártörténeti értekezés, amelyben az Egyetemi Könyvtárnak a Gyűjteményegyetemhez való kapcsolódása körüli viták bemutatására vállalkozott a szerző.

A VII–VIII. kötet szerkezetének kialakítása során mutatkozó kezdeti nehézségeket jelzi talán az a körülmény, hogy Knapp Éva három közleményre tagolt munkáját a barokk mirákulumos könyvekről először a művelődéstörténet keretei között találjuk, az évkönyv IX. és X. kötetében azonban a második és a harmadik rész az Irodalomtörténet összefoglaló cím alá került. Ugyancsak a VII–VIII. kötet önálló fejezete a későbbi kötetekből már hiányzó Segéd tudományok, restaurálás. Ennek keretében a Corvinák restaurálásáról (Szlabey Györgyi), a német genealógia hatásáról (Almási János) és a keresztény néptudat kezdeteiről (Gerics József, Ladányi Erzsébet) olvashatunk.

Feltűnő az Évkönyvekben az Irodalomtörténet címmel jelentkező, az első hat kötetben csak egy-egy tanulmánnyal képviselt, 1997 óta azonban önálló, viszonylag nagy terjedelmű rovat. Igaz, hogy a VII–VIII. kötetben az Irodalomtörténet három tanulmánya között szerepel Bakos Józsefnek egy sajtótörténeti vonatkozású értekezése is. Az irodalomtörténettel foglalkozó közlemények száma a IX. kötetben öt, a X. kötetben pedig négy.

A korábbiakhoz képest ugyancsak új jelenség az Évkönyvek gazdag, „Egyetem- és felsőoktatás-történet” címet viselő fejezete. (A cím a X. kötetben „Egyetem-, felsőoktatás-történet, történettudomány” formára bővült.) Az egyetemtörténetnek és a felsőoktatás történetének előtérbe kerülése az utóbbi évtizedek hazai tudománytörténeti változásainak egyenes következménye. Egyetemünk történetének évfordulóihoz kapcsolódva indultak azok a szervezett kutatások, amelynek kereteit Sinkovics István és Székely György professzorok, az Egyetemi Könyvtárban pedig Tóth András alakították ki. A források gyűjtésére, rendszerezésére, a kutatás biztosítására az Egyetemi Könyvtárral szervezetileg is szoros kapcsolatban álló Egyetemi Levéltár kapott megbízást. Szögi László az elmúlt évek során nemcsak művelője lett az egyetemtörténet-írásnak, hanem a hallgatók, a fiatal kutatók munkájának szervezője is. Saját és tanítványai tevékenységét jól mutatja, hogy a témával kapcsolatban az évkönyvekben mind több tanulmányt olvashatunk.

Végezetül engedtessek még meg egy rövid megjegyzés, melyet az ünneprontás legkisebb szándéka nélkül, a jobbítás érdekében tartok szükségesnek megtenni.

A könyvkiadásra vonatkozó szabályozások megkönnyítését követően és a szin- te korlátlan technikai lehetőségek láttán olykor az a képzet alakulhat ki bennünk, hogy manapság sokkal könnyebb megjelentetnie kiadványait akár egy könyvtár- nak is, mint volt korábban. A technikai berendezések kínálják az önerőből való kiadványszerkesztést, és nemegyszer az idővel és a költséggel való takarékoság jegyében igyekszünk a kiadványkészítés során mielőbb eredményre jutni. Vannak azonban olyan normák, amelyek betartásáról lemondani – véleményem szerint – semmilyen körülmények között sem szabad. Ezek közé tartozik a tartalmában ve- gyes kiadványok esetében is a jegyzetek és a fejezetek tipográfiai egységesítése. Örömmel tapasztalhattuk, hogy az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei életképesnek bizonyultak, és most már a X. kötet megjelenését ünnepelhetjük. Az eljövendő legalább újabb tíz kötet – lehetőség szerinti kifogástalan formai megjelenése ér- dekében – javaslom egy kiadási szabványnak a kidolgozását és jövőbeni érvényre juttatását.

Bak Borbála

Visszaadjuk az olvasás örömét

Költészetes, könyves, ünnepes hónap ez az április, és az benne a jó, hogy azon- nal követi a május, a másik szép tavaszi seregszemle, és idén ekkor sincs még vége, mert itt van és a miénk egy egész év, az Olvasás Éve. Bizonyára mindenki kitalálta már a maga programját, megtalálta a maga hozzáadandó értékét.

Én itt és most egy olyan kezdeményezésről szeretnék írni, amely szintén szoro- san kapcsolódik az olvasás évéhez, hiszen az a lényege, hogy sokaknak **VISSZA- ADJUK AZ OLVASÁS ÖRÖMÉT**. A kiemelés egyben a jelszavunk is.

Jelszavunk egy új könyvsorozat indításához. Egyéni sorsom úgy hozta, hogy egy gyermekkori baleset miatt csak félszemmel tudtam odafigyelni negyven éven keresztül a magyar könyvtárügyre, de ennyi is elég volt ahhoz, hogy észrevegyem: a gyengénlátók, fáradó, öregedő szeműek, olvasási zavarokkal küszködők vagy nem is jönnek el hozzánk, vagy elhagynak bennünket, búcsút mondvá a könyvnek, az olvasásnak. Aki eltöltött már több-kevesebb időt egy könyvtárban, az biztosan találkozott már ezzel a mondattal: adjon valami jó nagy betűs könyvet kedveském, mert ezeket a szürke, összefolyó sorokat már nem tudom olvasni.

Ugye ismerős szavak ezek? Külföldi tanulmányútjaim során láttam, hogy ez az igény nem abszurd, nem megoldhatatlan, nem kivitelezhetetlen. Most, hogy már letelt az aktív időm, elhatároztam, hogy megkeresek egy kiadót, és elindítunk egy sorozatot, ún. öregbetűs könyvekből. A Fekete Sas Kiadó lelkes és hozzáértő partnernek bizonyult. Szakértők (gyógypedagógusok, szemészek, gyengénlátók) tanácsait figyelembe véve megterveztük a betűnagyságot, a szedéstükröt, és el-

kezdünk pályázni. Első két támogatónk a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Soros Alapítvány jóvoltából örömmel jelenthetem, hogy az első négy kötet a 3K áprilisi számával egyidőben, a könyvfesztivál idején megjelenik. Pályázataink beadása lapzártakor természetesen még tart, ugyanis nem lehet eleget pályázni ahhoz, hogy a sorozat valóban életképes legyen. Amennyiben némi haszonnal tudunk dolgozni, azt azonnal visszaforgatjuk, több könyvet adunk ki, keményítáblás köteteket tervezünk, és az árakat szeretnénk viszonylag alacsonyan tartani. És ha az „üzlet” bejön és/vagy erre célzott támogatást kapunk, akkor az idők otthonaiba és a Gyengénlátók Szövetségének tagjaihoz ingyen juttatjuk el a köteteket.

Abban egészen biztos vagyok, hogy az érintettek keresni fogják a további köteteket. Jelenleg körülbelül húsz könyv terve van készen. Klasszikus kisregények, mai szerzők kisebb lélegzetű munkái, gyermekregények, mesék, novelláskötetek, sőt egy antológia is szerepel terveink között elfelejtett, régen tanult, régen hallott, már csak emlékfoszlányokban élő versekből. Abban bízunk, hogy az *Új könyvek* recenziói alapján a könyvtáros kollégák örömmel fogadják majd a sorozatot, megrendelik, külön polcon találják, hozzáválogatják az itt-ott szórványosan megjelenő, az átlagnál olvashatóbb betűkkel szedett köteteket is, és visszacsalogatják megfáradt szemű olvasóikat a könyvtárba. És emellett nagyon számítunk arra, hogy megkeresik a kiadót javaslataikkal, mert csak a közös tapasztalat, tudás, ötletözön segíthet életben tartani a sorozatot. További munkánkhoz minden kedves könyvtáros kolléga segítségét kérem a Fekete Sas Kiadó nevében is.

Havas Katalin sorozatszerkesztő
(feketesas@pharmanet.hu) (havask.@fszek.hu)

Az Olvasás Éve apropóján

A könyvtárnak – a társadalom szerves részeként – meg kell felelnie a társadalmi változások diktálta kihívásoknak, megőrizve klasszikus feladatait, értékeit. Mivel napjainkban még sokféle fejlettségi szintű és különböző típusú könyvtárak működnek egymás mellett, ez az elvárás jelentkezik egy városi fiókkönyvtárban is. Egy ilyen közegben zajló „kísérletet” szeretnék ismertetni, amelyet a véletlen indított.

Harmadik éve dolgozom egy olyan fiókkönyvtárban, amely lakóhelyem tözsomszedságában van, ahol közel harminc éve élek. Ennek azért van jelentősége, mert az olvasói kör közelebbi-távolabbi szomszédokból, szemem előtt cseperedő gyerekekből, lassan időssé váló ismerősökből s új családtagjaikból kerül ki. Tudják rólam, hogy könyvtáros vagyok, sokszor otthonomban érdeklődnek könyvekről, s *horribile dictu*, oda hozzák azokat vissza!

Egy ilyen környékbeli család három tagjának olvasási szokásairól, a meglévő olvasási kedv fenntartásáról s az igényszint jó irányba való változtatásának megkísérléséről számolok be. Igyekeztem érvényesíteni a könyvtáros katalizátor szerepét anélkül, hogy ráerőltettem volna érzésemet az olvasóra. Tapasztalataink és

felmérésekből nyert információk alapján egyébként is tudjuk, hogy felnőtt korban nehéz az ízlést formálni, alakítani, befolyásolni.

A véletlen, ami figyelmemet erre a családra irányította, a fentiekben vázolt körülményekből adódott. Egy bolti vásárláskor, sorban állás közben elegyedünk szoba a nyugdíjas feleséggel. Főzési fortélyokat osztottunk meg egymással, s ebből adódóan ajánlottam, jöjjön el a könyvtárba, mert a szakácskönyvekben számtalan elkészítési módját találja egy bizonyos nyersanyagnak.

Imígyen beiratkozva a könyvtárba és oda rendszeresen ellátogatva – kéthetente jön – törzsolvasóvá vált.

A későbbiek során nemcsak szakácskönyveket, hanem olyan napi, és hetilapokat is kölcsönzött (kis könyvtárban ezt is lehet), amelyekben recepteket talált. Ezután – hiszen más cikkeket is elolvasott – megbeszéltük a könyvismerttetéseket, a folytatásban közölt regényrészleteket is. Felhívtam figyelmét arra, hogy a szóban forgó szerzőtől megvan más mű is, sőt az új könyvek közül is meg tudok egyet-kettőt venni. Kölcsönözte a teljes művet, kért és kapott másikat ugyanattól a szerzőtől, amennyiben elnyerte tetszését az ajánlott könyv. Ha nem, kerestem másikat – korszakban, stílusban hasonlót vagy éppen mást – de olyat, amiről úgy gondoltam, tetszeni fog neki.

Az idők során olvasmányjaival szemben támasztott elvárásai változtak. Most, a harmadik évben ott tartunk, hogy nem baj, ha a főhős (többnyire inkább főhősnő) sorsa a regény végén nem happy end. Már azzal is megelégszik olvasóm, ha csak kilátás van erre. „Csak ne haljon meg a végén!” – kéri.

A könyvvállomány elégnék bizonyul ahhoz, hogy ébren tartsa érdeklődését, ki is elégítse azt, és még családtagjai számára is vonzó legyen.

Huszoneves érettségizett fia munkanélküliként különböző oktatási formákban vett részt, legutóbb egy műszaki jellegű OKJ felsőfokú végzettséget nyújtó képzésben. Itt a szűken vett szakmai tárgyakon kívül filozófiát is tanult.

Esetében úgy indult a dolog, hogy az igen önfeláldozó mama magára vállalta egy filozófia-évfolyamdolgozat megírását (középfokú végzettséggel hivatalnokként dolgozott nyugdíjba vonulásáig). Természetesen erőteljes segítségre szorult, nemcsak a filozófiai irányzatok meghatározásában, de képviselőik kiválasztásában is. Ehhez a könyvtárban meglévő állományon túl bibliográfia összeállításával is segítséget nyújtottam. A dolgozatot végül is a fiú fejezte be, többször is megfordult a könyvtárban, és hétvégeken a kézikönyvtári anyagot is tanulmányozta otthon. Féléves tárgyai közül ebből kapta a legjobb jegyet!

Azóta is rendszeres olvasó, bár a filozófia tanulmányozására már nincs szüksége. Rendszeres lexikonhasználó: kedvence az Idegen szavak és kifejezések szótára és a Magyar nagylexikon. A szépirodalom területéről pedig a XX. század második felének külföldi íróit kedveli.

Az ízlésbeli elvárások megváltozását tekintve a család harmadik tagjának, az édesapának az esete a legérdekesebb.

70 éves, nyugdíjas férfi, s mivel fegyveres testület kötelékéből ment nyugdíjba, immáron tizenöt éve nem dolgozik. Első alkalommal akkor járt a könyvtárban – legalábbis ebben –, amikor a felesége által kölcsönzött női magazinokat hozta vissza és válogatott is helyettük újabbakat. Legközelebb szintén ő jött, és dicsérte a lapok tartalmát. Érdeklődésemre, hogy milyen cikkeket olvasott legszívesebben, a „lelki rovatot” nevezte meg. Ez a tény indukálta ajánlásomat, hogy a szakirodalom nép-

szerű, ismeretterjesztő jellegű pszichológiai, egészségügyi témájú könyvei felé kalauzoljam. Kölcsönzései során felkeltették érdeklődését és elnyerték tetszését ezek a művek. Ettől kezdve az ehhez hasonlókat kereste, kérte tőlem. Közben a kézikönyvtár egészségügyi, orvosi témájú anyagait is rendszeresen használta. Hétfőnként több ízben ide vezetett első útja, hogy nyitáskor ő olvashassa először a hétvégen érkezett lapokat, s persze hogy a zárva tartás idejére kölcsön vett könyveket is időben visszahozza.

Közlékenny feleségétől tudom, hogy nyugdíjaztatása óta nem volt ilyen tevékeny. Magas vérnyomása miatt kialakult hipochondriája következtében nem mert semmilyen fizikai tevékenységet végezni. Ismeretei bővülésével vérnyomásmérőt vásárolt, és az egész családot rendszeresen ellenőrzi. Hobbikertjükben rendszeresen dolgozgat, amit eddig nem tett, mert az olvasottak alapján tudja, hogy milyen munkát végezhet, és mitől kell tartózkodnia. Ez az érdeklődés magával hozta a mezőgazdasági, növénytermesztési szakirodalom olvasását is: a polcok között keresgélve rábukkant e másik szakterületre, s annak is olvasójává vált.

A család olvasási érdeklődése, szokásainak változása szempontjából megítélsem szerint az ő fejlődési folyamata volt a legeredményesebb. Abszolút érintetlenül csöppent bele egy számára ismeretlen közegbe, ahová csak azért jött, mert a feleség éppen beteg volt, és visszaküldte vele a kinnlevő lapokat. Ezután saját indíttatásból vált rendszeres látogatóvá, olvasóvá.

A feleség érdeklődése az ún. „nőisors” ízléstípust képviseli, viszonylag egyszerű képletként, bár bejárt egy utat, amíg a receptektől eljutott idáig.

A huszoneves fiú képlékenny, formálhatóbb ízlésvilága esetén volt a legkönnyebb dolgom, azért is, mert ő bizonyos mértékig rá volt kényszerítve a könyvtárhasználatra.

Az is közismert tény, hogy a rendszeres olvasóvá válásban nagy szerepe van a könyvtárak drasztikus emelkedésének, a szülők esetében a nyugdíjas életformának, ahol a pihentető olvasgatás előtérbe kerül a fizikai tevékenységgel szemben, bár a férj példájában ez sem volt így. A példában szereplő fiatal olvasó esetében erős motiváció volt a fent említett oktatásban való részvétel és az a tény, hogy a kézikönyvtár jóval gazdagabb az otthoninál. Azonban ő sem vált hűtlenné a könyvtárhoz, olvasó maradt tanulmányai végeztével is.

Egyszemélyes könyvtárosként a helyzetem nehezebb, de könnyebb is. Ebben a könyvtárban az olvasó nem élvezheti az optimálisan gazdag tájékoztató apparátust és a nagy létszámú olvasószolgálat meglétét. Ám aki ide betér, nincs kitéve annak – ez főleg első alkalommal szegheti kedvét a látogatónak –, hogy a tájékoztató éppen mással foglalkozik, és nem fordul felé. Bejőve talál egy megszólítható, csak rá figyelő könyvtárost, aki tanulmányai során elsajátított ismereteit itt kamatoztathatja legközvetlenebbül, ezen a hálás – számomra legkedvesebb – tevékenységi szintéren.

A beiratkozott olvasók száma 1998 és 2000 között 33%-kal nőtt. A vizsgált időszak alatt számtalan, többé-kevésbé tipikusnak mondható olvasói ízlésmódosulási folyamat zajlott le, s már rég nem játszik szerepet a véletlen. A konklúzió azonban minden esetben azonos volt: ott használni, ahol a körülményeink adta lehetőségeken belül maximálisan tudunk.

Balogh Anikó